

А.О. Коваленко, канд. екон. наук, ст. наук. співр.
**Державна установа «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»**

СМИСЛОВЕ ПОЛЕ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті висвітлюється розвиток поглядів на проблему планування, а також смислове поле і термінологічне розуміння категорій планування і стратегічне планування. Подано авторське визначення стратегічного планування як процесу розробки і складання довгострокових прогностичних, програмних і планових документів щодо розвитку країни, території або галузі (сектору) економіки. Розглянуто принципи планування та запропоновано власний набір принципів стратегічного планування. Обґрунтовано роль стратегічного планування у забезпеченні переходу України до сталого розвитку з урахуванням необхідності раціонального природокористування, екологічної модернізації та охорони навколишнього середовища.

Ключові слова: *планування, стратегія, стратегічне планування, сталий розвиток, економіка природокористування.*

Постановка проблеми. У сучасній економічній системі немає жодної сфери, яка б являла собою ринкову економіку в «чистому вигляді», вільну від планування і державного регулювання. Кожен великий індустріальний, інноваційно-технічний чи інфраструктурний проект потребує планомірної діяльності та участі органів державного управління. Тому сучасна перехідна економіка, характерна для українських реалій, потребує здійснення передпланових досліджень, побудови прогнозів, планування та програмних заходів. На нашу думку, саме розширення застосування стратегічного планування дозволить Україні усунути чимало кризових явищ в економіці, зробити державну економічну політику керованою та прогнозованою, перейти до моделі сталого розвитку, а також сприятиме досягненню Цілей сталого розвитку, визначених Організацією Об'єднаних Націй.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у розробку планової теорії, а також еколого-економічних і соціоекологічних проблем

забезпечення сталого розвитку, в тому числі з використанням планових інструментів, зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як О. Ф. Балацький, О. В. Бачурін, Ф. Бекон, Г. Гегель, Ф. Енгельс, У. Кінг, Д. Кліланд, С. В. Мочерний, В. І. Науменко, Б. Я. Панасюк, Б. А. Райзберг, А. Сміт, М. І. Туган-Барановський, М. А. Хвесик, Н. І. Хумарова та ін.

Актуальні проблеми стратегічного планування сталого розвитку, природоресурсних і екологічних його аспектів на сьогодні стали невід’ємною рисою економічної науки і практики. Про це свідчать наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених (див., напр., [1; 2; 3]), порядок денний обговорення представницьких наукових і науково-практичних конференцій і слухань в Україні та за рубежом, а також напрями діяльності профільних міжнародних організацій: так, у середньостроковій стратегії ЮНЕП на період 2018–2021 рр. серед принципів діяльності організації – зміцнення планування [4, с. 17]. Однак потребує додаткового вивчення та узагальнення термінологічне розуміння стратегічного планування та його взаємозв’язок із забезпеченням сталого розвитку України.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження та узагальнення термінологічно-сміслового поля категорії стратегічне планування, а також вивчення ролі стратегічного планування у забезпеченні сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Еволюція планової думки має велику історію. Ще в кінці XVI ст. Ф. Бекон писав, що здійсненню всіх найвеличніших і важких діянь сприяє достойна винагорода, розумні і обдумані плани, а також об’єднання зусиль. Але серед цих трьох умов перше місце по праву належить розумним і обдуманим планам, тобто тому, що покликане показати і накреслити правильний і зручний шлях до наміченої мети [5, с. 140].

А. Сміт, розмірковуючи про прикладення окремим індивідом свого капіталу та про співвідношення при цьому приватних і суспільних інтересів, висловлює часто цитовану думку про те, що людина в цьому випадку, як і в багатьох інших, «невидимою рукою направляється до цілі» [6, с. 332]. На той час мова ще не йшла про використання планових інструментів, однак, очевидно, що дотримання інтересів суспільства, про які часто згадує Сміт у своїй праці, і в ті часи і сьогодні передбачає спрямування індивідуальної волі в суспільно необхідному напрямку, і чи не прообраз такого керованого, планового начала мав на увазі А. Сміт під «невидимою рукою» на протипагу приписаній йому в наш час думці про «невидиму руку ринку»?

Пізніше Г. Гегель у своїх працях щодо суспільного устрою наголошував на потребі прагнути передусім до створення бездоганної

державної машини, яка рівномірно працює відповідно до ретельно продуманого плану і мудро передбаченої мети [7, с. 85].

Ф. Енгельс у своїй праці «Діалектика природи», відмічаючи, що панування над природою – одна з властивостей людини, яка відрізняє її від тварин, писав: «...все наше панування над нею полягає в тому, що ми, на відміну від усіх інших істот, вміємо пізнавати її закони і правильно їх застосовувати» [8, с. 496]. Таке свідоме застосування законів природи лягло в основу державного регулювання, а пізніше – економічного планування.

Об'єктивний характер процесу державного втручання в економіку підкреслював М. І. Туган-Барановський. «Вивчення законів вільної гри економічних сил, – писав він, – привело до визначення необхідності планомірного регулювання цієї гри суспільною владою» [9, с. 156].

На основі узагальнення вітчизняного та світового досвіду поступово формувалася наука планування. В. І. Науменко та Б. Я. Панасюк визначають науку планування як систему впорядкованих знань про суть, методологію, методіку і організацію планування. Предметом науки планування є дослідження механізму дії об'єктивних природних і економічних законів та їх використання в процесі економічного, правового і адміністративного регулювання соціально-економічного розвитку [10, с. 40].

У «Сучасному економічному словнику» Б. А. Райзберга та ін. планування визначається як «одна із складових частин управління, яка полягає в розробці і практичному здійсненні планів, що визначають майбутній стан економічної системи, шляхів, способів і засобів його досягнення». Тут же відзначається, що «планування в директивній формі притаманне централізовано керованій економіці, де провідну роль відіграють державні плани. В економіці ринкового типу більш розповсюджене бюджетне планування, а також державне планування, яке має переважно індикативний, орієнтуючий характер. Планування слугує інструментом забезпечення цільової орієнтації дій, збалансованості, пропорційності, узгодженості» [11, с. 309].

«Економічний енциклопедичний словник» за ред. С. В. Мочерного визначає планування макроекономічне як форму управління народним господарством, що передбачає визначення цілей, розроблення (складання) планів та їх реалізацію (з урахуванням шляхів досягнення) на основі наукового передбачення, що базується на пізнанні економічних законів. Планування макроекономічне стратегічне виробляє таку стратегію поведінки національної економіки за умов регульованого економічного середовища, яка забезпечить її виживання шляхом цілеспрямованого

управління змінами [12, с. 98].

Розглядаючи такий вид планування, як стратегічне, звернемо увагу на визначення, які окремі дослідники дають терміну стратегія. Так, у Концепції переходу України до сталого розвитку, розробленій установами НАН України, термін стратегія визначається як послідовність дій, необхідних для досягнення головної кінцевої мети [13, с. 15].

На думку У. Кінга і Д. Кліланда, завдання стратегічного планування полягає в тому, щоб визначити цілі, напрями діяльності і шляхи створення, а також виробити політику, яка забезпечить досягнення цілей. Кінцевим результатом процесу стратегічного планування є стратегічні рішення [14, с. 27, 236].

Як стверджує Н. І. Хумарова, сутністю стратегічного планування є визначення довгострокових основоположних цілей і встановлення шляхів їх досягнення. Стратегічне планування доцільно розглядати як процес обґрунтування, прийняття та затвердження найважливіших рішень щодо подальшого розвитку об'єкта планування на основі сформованого бачення (ідеальної моделі, стратегічного бачення) та сукупності принципів ефективного механізму поєднання методів, важелів і ресурсів, спрямованих на досягнення цілей із урахуванням зовнішніх обмежень. При цьому дослідниця підкреслює необхідність саме стратегічного планування з екологічним імперативом, яке відображає термін екологоорієнтоване стратегічне планування [15, с. 89, 151, 153].

У Глосарії основних термінів з економіки природокористування стратегічне планування визначене нами як процес розробки і складання довгострокових прогностичних, програмних і планових документів щодо розвитку країни, території або галузі (сектору) економіки, у яких містяться: наукове передбачення перебігу результатів розвитку соціально-економічної та екологічної сфери (прогноз), цілі й зміст державної політики (програма), а також система заходів щодо їх реалізації з визначенням порядку, послідовності, термінів і відповідальних виконавців (план) [16, с. 59].

О. В. Бачурін серед принципів планування виділяє такі: наукова обґрунтованість планів; орієнтація планів на все більш повне задоволення потреб суспільства і підвищення добробуту народу; ув'язка планів і їх узгодження в єдиній системі планування; провідна роль перспективних планів у системі планування; безперервність дії планів; директивність основних планових завдань; комплексність планування; оптимальність; пропорційність; поєднання галузевого і територіального планування; координація народногосподарських планів з планами інших країн [17, с. 36–40]. Можна зазначити, що на сьогодні усі ці принципи (окрім

хіба що директивності планових завдань) не втратили своєї актуальності, а останній принцип втілюється як координація стратегічного планування України в рамках взаємодії, зокрема, з Європейським Союзом у контексті підписаної Угоди про асоціацію «Україна – ЄС», імплементації природоресурсних та екологічних директив ЄС, а також досягнення Цілей сталого розвитку, визначених ООН.

Узагальнюючи існуючий науковий доробок, пропонуємо власний набір основних принципів, на яких має ґрунтуватися стратегічне планування:

принцип узгодженості, який полягає в розробленні та виконанні документів стратегічного планування різного рівня за єдиними цілями й підходами, з урахуванням змісту й результатів реалізації документів вищого та аналогічного рівня;

принцип об'єктивності, який полягає в розробленні документів стратегічного планування на основі чинного законодавства та офіційних інформаційних і статистичних даних державних органів та органів місцевого самоврядування;

принцип обґрунтованості, який полягає в розробленні документів стратегічного планування на основі необхідних і суспільно визнаних цілей розвитку та новітніх наукових знань і методів із залученням Національної академії наук України;

принцип публічності, який полягає в тому, що документи стратегічного планування є доступними для громадського обговорення та розробляються з його врахуванням, своєчасно оприлюднюються, а їх зміст є орієнтиром для виробничої сфери та підприємницького сектору при плануванні власної діяльності;

принцип ефективності, який полягає в тому, що вибір шляхів і засобів повинен забезпечувати досягнення запланованих цілей розвитку з найменшими витратами ресурсів, а оцінка досягнення цілей залежить від отриманого результату;

принцип дотримання загальнодержавних інтересів, який полягає в тому, що учасники стратегічного планування розробляють документи стратегічного планування виходячи з необхідності реалізації загальнодержавних засад внутрішньої і зовнішньої політики;

принцип публічно-приватного партнерства, який полягає в тісній співпраці та координації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання, об'єднаннями громадян у процесі підготовки, прийняття та реалізації документів стратегічного планування, проведення моніторингу та оцінки їх виконання;

принцип відповідальності, який полягає в тому, що учасники процесу стратегічного планування відповідають за дотримання встановлених законодавством процедур стратегічного планування та виконання завдань і заходів, визначених документами стратегічного планування;

принцип сталості, який полягає у врахуванні в процесі стратегічного планування визначених Організацією Об'єднаних Націй і адаптованих для України Цілей сталого розвитку та екологічних вимог і здійсненні стратегічної екологічної оцінки документів стратегічного планування.

Розбудова вітчизняної системи стратегічного планування має відбуватися за різними напрямками [20-24]. Одним з перспективних напрямів, що має природоресурсний та екомодернізаційний вимір, є ресурсне планування. Мета ресурсного планування – забезпечити регулювання у використанні ресурсів, внести елемент плановірності, щоб пом'якшити наслідки хижацького підходу з боку природокористувачів, суб'єктів господарювання [18, с. 80]. Тут слушною є думка О. Ф. Балацького про те, що в умовах планового керівництва наявна об'єктивна можливість передбачити майбутні зміни навколишнього середовища, зменшити негативні зміни, не допустити шкідливих наслідків [19, с. 160]. Таким чином, сучасна система стратегічного планування України має повноцінно враховувати природоресурсну та екомодернізаційну складову, слугуючи переходу країни на модель сталого розвитку та досягненню Цілей сталого розвитку ООН.

Висновки. Стратегічне планування є науково обґрунтованим і скоординованим процесом розробки, реалізації, моніторингу та контролю виконання прогностичних, програмних і планових документів щодо розвитку країни, території або галузі (сектору) економіки, який дозволяє забезпечити перехід України до сталого розвитку на природоресурсних та екомодернізаційних засадах і реалізацію Цілей сталого розвитку ООН. Система стратегічного планування ґрунтується на принципах узгодженості, об'єктивності, обґрунтованості, публічності, ефективності, дотримання загальнодержавних інтересів, публічно-приватного партнерства, відповідальності, сталості та включає такі види документів, як прогнози, концепції, стратегії, програми, плани, проекти та ін.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері полягають у розробленні ефективного організаційно-економічного механізму впровадження системи стратегічного планування в Україні.

Бібліографічний список. 1. Иванченко В. М. Планирование как исторический феномен жизнедеятельности человека и общества / РАН.

Ин-т экономики. ЦЭПИ. М. : Наука, 2009. 320 с. 2. Проблеми планування в ресурсно-екологічній сфері / Буркинський Б. В., Симоненко В. К., Харічков С. К. та ін.; за наук. ред. Буркинського Б. В. О. : ІПРЕЕД НАН України, 2009. 48 с. 3. Хумарова Н. І. Екологоорієнтоване стратегічне планування розвитку територій. О. : ІПРЕЕД НАН України, 2011. 408 с. 4. ЮНЕП: Предлагаемая среднесрочная стратегия на период 2018–2021 годов / ООН. Найроби, 2016. 56 с. 5. Бэкон Ф. Соч.: В 2-х т. 2-е изд. М. : Мысль, 1977. Т. 1. 572 с. 6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М. : Изд-во соц.-экон. лит-ры, 1962. 684 с. 7. Гегель Г. Ф. Политические произведения. М. : Наука, 1978. 438 с. 8. Энгельс Ф. Диалектика природы. Маркс К. и Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Т. 20. М. : Политиздат, 1961. 828 с. 9. Туган-Барановский М. И. Очерки из новейшей истории политической экономии и социализма. 2-е изд. СПб. : Изд. ред. журн. «Мир Бож.», 1905. 259 с. 10. Науменко В. І., Панасюк Б. Я. Впровадження методів прогнозування і планування в умовах ринкової економіки. К. : Глобус, 1995. 200 с. 11. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 6-е изд., перераб. и доп. М. : ИНФРА-М, 2010. 512 с. 12. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. / Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. / За ред. С. В. Мочерного. Львів : Світ, 2006. Т. 2. 568 с. 13. Концепція переходу України до сталого розвитку. Вісник НАН України. 2007. № 2. С. 15–44. 14. Кинг У., Клиланд Д. Стратегическое планирование и хозяйственная политика / Пер. с англ. М. : Прогресс, 1982. 400 с. 15. Хумарова Н. І. Екологоорієнтоване стратегічне планування розвитку територій. О. : ІПРЕЕД НАН України, 2011. 408 с. 16. Економіка природокористування : глосарій основних термінів / за заг. ред. М. А. Хвесика. К. : ДУ ІСПСР НАН України, 2018. 94 с. 17. Бачурин А. В. Планово-экономические методы управления. Изд. 2-е, пер. и доп. М. : Экономика, 1977. 416 с. 18. Региональное программирование в развитых капиталистических странах / Отв. ред. Л. Н. Карпов, О. С. Богданов. М. : Наука, 1974. 328 с. 19. Балацкий О. Ф. Антология экономики чистой среды. Сумы : Университетская книга, 2007. 273 с. 20. Іртищева, І. О. Формування моделі інноваційного розвитку агропродовольчої сфери: національні інтереси і регіональні особливості / І. О. Іртищева // Економічні науки : зб. наук. пр. – Чернівці : Книги–ХІІ, 2010. – Вип. 6. – С. 141–148. 21. Іртищева І.О. Обґрунтування концепції стратегічної програми в антикризисному управлінні / І.О. Іртищева, С.М. Мінакова // Економіст. – 2014. – № 11. – С. 38-40. 22. Іртищева І.О. Вплив глобалізації на рівень конкурентоспроможності національної економіки: фактори, механізми,

інструменти / І.О. Іртіщева, Т.В. Стройко, О.Є. Гросицька, М.І. Стегней // Вісник ХНАУ. Збірник наукових праць. Вип. 4. – Харків, ХНАУ. – 2013. – С. 34-45. 23. Рябуха М. С., Цицоріна А. Є. Конкуренція як категорія ринкових відносин і конкурентоспроможність як предмет наукових досліджень //Вісник ХНАУ.Серія: економіка АПК і природокористування.–Харків: ХНАУ. – 2007. – №. 6. – С. 96-100. 24. Ponomarova M. S. The substantiation of strategic development of the agricultural enterprises under modern economic conditions / M. S. Ponomarova // Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. - 2017. - № 2. - С. 268-275. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2017_2_30. 25. Іртіщева І.О. Фактори та особливості екологічно сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів / І.О. Іртіщева, Т.В. Стройко, М.І. Стегней // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 1. – С. 302-310.

А.А. Коваленко **Смысловое поле стратегического планирования и его роль в обеспечении устойчивого развития.** В статье освещается развитие взглядов на проблему планирования, а также смысловое поле и терминологическое понимание категорий планирование и стратегическое планирование. Представлено авторское определение стратегического планирования как процесса разработки и составления долгосрочных прогнозных, программных и плановых документов по развитию страны, территории или отрасли (сектора) экономики. Рассмотрены принципы планирования и предложен собственный набор принципов стратегического планирования. Обоснована роль стратегического планирования в обеспечении перехода Украины к устойчивому развитию с учетом необходимости рационального природопользования, экологической модернизации и охраны окружающей среды.

Ключевые слова: планирование, стратегия, стратегическое планирование, устойчивое развитие, экономика природопользования.

Kovalenko A. The semantic field of strategic planning and its role in ensuring of sustainable development. The subject of research is theoretical and methodological issue of strategic planning for sustainable development in the context of the rationalization of nature use and ecological modernization in Ukraine.

The purpose of the research is to solve an important scientific issue – to develop and substantiate the theoretical and methodological principles of strategic planning for sustainable development in the context of ensuring the rational use of nature and effective ecological modernization in Ukraine.

The methodological basis of the research are the fundamental positions of economic theory and its core – political economy, general scientific and special-scientific principles and methods, as well as scientific works of famous scientists on the subject.

The research based on the use of the following methods:

dialectical and concrete-historical – to study phenomena in their interconnection and development, unity and struggle of contradictions, taking into account the conditions of a particular period of time;

systemic – to study the relationships between phenomena and processes of economic reality;

comparative – for the comparison of the peculiarities of economic processes in the world and Ukrainian economies;

statistical analysis and economic and mathematical calculations – to determine the dynamics, structure and impact of sustainable development of Ukraine, its spheres of economic activity and regions.

The article covers the development of views on the planning issue, as well as the semantic field and terminological understanding of the categories of planning and strategic planning. The author's definition of strategic planning as a process of development and preparation of long-term forecast, program and planning documents concerning the development of the country, territory or industry (sector) of the economy is presented. The principles of planning are considered and the own set of principles of strategic planning is offered. The role of strategic planning in ensuring the transition of Ukraine to sustainable development with the consideration of the need for rational nature use, ecological modernization and environmental protection is substantiated.

The theoretical and applied results of research can be used as the basis for making of decisions in the formation of normative-legal and institutional principles and implementation of specific procedures of the strategic planning system for sustainable development in the natural use and ecological modernization measures.

Key words: planning, strategy, strategic planning, sustainable development, economics of nature use.

Стаття надійшла до редакції: 10.11.2018 р.